

ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Οι παράλληλες πορείες της ξένης εκπαιδευτικής παρουσίας στην Ελλάδα.

Αν συγκρίνει κάποιος την αντιμετώπιση που είχαν από την ελληνική ιστοριογραφία η προτεσταντική και η καθολική εκπαίδευση στα πλαίσια του σύγχρονου ελληνικού κράτους, εύκολα θα μπορούσε να τη χαρακτηρίσει κάποιος ως άνιση.

Απέναντι σε μια πλούσια και εμπεριστατωμένη βιβλιογραφική παραγωγή γύρω από την προτεσταντική εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος και στο « μισιοναρικό » φαινόμενο εν γένει¹ μπορεί να αντιστοιχηθεί μια μάλλον πενιχρή και τοπικού ενδιαφέροντος κυρίως παραγωγή γύρω από την καθολική εκπαίδευση στην Ελλάδα².

1. Κ. Μαμών, «Αγώνες του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά των Μισιονάριων» στο *Μνημοσύνη* τχ. 8, Αθήνα, 1980-1981, σ. 179-212, Γ. Μεταλληνός, *Το ζήτημα της μεταφράσεως της Αγίας Γραφής εις την Νεοελληνικήν κατά τον 19^{ον} αιώνα*, Athènes, 1977, Γ. Μεταλληνός, «Ο «μετακενωτικός» ρόλος των δυτικών μισιονάριων στο ελληνικό κράτος», στο *Σύναξη* τχ. 8, Αθήνα, 1983 σ. 23-55. Ο Μεταλληνός εκφράζει ιδιαίτερες επιφυλάξεις για την παρουσία των προτεσταντών στα εκπαιδευτικά τεκταινόμενα του Ελληνικού κράτους θεωρώντας ότι η διδασκαλία τους ήταν αντίθετη με την ορθόδοξη παράδοση. Αντίθετα στα δικά τους έργα η Σ. Παπαγεωργίου, *Αμερικάνοι ιεραπόστολοι στην Ελλάδα*, Αθήνα-Γιάννενα, Δωδώνη, 2001 και Π. Θαναηλάκη, *Αμερική και προτεσταντισμός. Η «ευαγγελική αυτοκρατορία» και οι οραματισμοί των αμερικάνων μισιονάριων για την Ελλάδα το 19^ο αιώνα*, Καστανιώτης, 2005, προσπαθούν να αποκαταστήσουν και να αναλύσουν το εκπαιδευτικό έργο των προτεσταντών. Την ιδεολογική υποδομή της προτεσταντικής παρουσίας στη Μεσόγειο και στην Ελλάδα επιχειρεί να ερμηνεύσει με τα έργα της η Π. Νάσιουτζικ, *Αμερικανικά οράματα στη Σύμωρη τον 19^ο αιώνα. Η συνάντηση της Αγγλοσαξονικής σκέψης με την Ελληνική*, Αθήνα, Εστία, 2002 και «Ο Αμερικανικός Προτεσταντισμός στο νησιωτικό χώρο», στα *Πρακτικά του Β' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών: Η Ελλάδα των Νησιών από τη Φραγκοκρατία ως σήμερα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004.

2. Μ. Ρούσσος-Μηλιδώνης, *Ιωάννης -Βαπτιστής Δελασάλ, Πρόταση Αγωγής των νέων*, Πειραιάς, 2002, συνοψίζει την ιστορία του τάγματος των Αδερφών των χριστιανικών

Ακόμα και μέσα στην καθημερινότητά μας παρατηρείται αυτή η ανισότητα στη συλλογική ιστορική μνήμη. Οι οδοί Κινγκ και Χιλλ αποτελούν τεκμήριο του ισχυρού στίγματος που άφησε η παρουσία των προτεσταντών στον ελληνικό χώρο, ενώ δεν υπάρχουν αντίστοιχα τέτοια παραδείγματα που να αφορούν την καθολική εκπαιδευτική παρουσία.

Χωρίς αμφιβολία η παραπάνω εξέλιξη φαίνεται εξαιρετικά περίεργη, αν κάποιος λάβει υπ' όψη του κάποια αντικειμενικά δεδομένα: Η παρουσία των προτεσταντών, αν και έντονη στον ελληνικό χώρο, δεν ξεπέρασε μια πεντηκονταετία, από το 1830-1880 περίπου, ενώ έληξε μάλλον άδοξα, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των προτεσταντών εκδιώχθηκε από την Ελλάδα. Επιπλέον, τα σχολεία που ίδρυσαν και συνεχίζουν τη λειτουργία τους στον ελληνικό χώρο με πιο γνωστό τη σχολή Hill, δεν διατηρούν τόσο άμεσες αναφορές στο προτεσταντικό παρελθόν τους.

Αντίθετα, αν θέσουμε ως χρονικό σημείο εκκίνησης της καθολικής σχολικής εκπαίδευσης όπως αυτή εκπορεύεται από τα καθολικά μοναστικά τάγματα³, την άφιξη των καλογραιών του τάγματος του Α. Ιωσήφ της Εμφάνισης το 1856 στην Αθήνα και την ίδρυση του πρώτου καθολικού σχολείου υπό τη διεύθυνσή τους, η καθολική εκπαίδευση έχει μια αδιάλειπτη συνέχεια 150 ετών⁴. Επιπροσθέτως, μια σειρά σημαντικών σχολείων με ξεχωριστή σημασία στη νεοελληνική εκπαίδευση συνεχίζουν τη λειτουργία τους ως και σήμερα, προσαρμοσμένα και

σχολείων (Frères des écoles chrétiennes) καθώς και τη δράση των σχολείων τους στην Ελλάδα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Σύρος). Το τάγμα αυτό είναι γνωστό στην Ελλάδα κυρίως ως λασαλιανοί αδερφοί από το όνομα του ιδρυτή τους Jean-Baptiste De La Salle, ιδρυτή χιλιάδων σχολείων στη Γαλλία, πρωτοπόρο στη διάδοση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και εκ των βασικών εισηγητών της συνδιδασκτικής μεθόδου διδασκαλίας, της μεθόδου εκείνης που εφαρμόζεται ως και τις μέρες μας. Χ. Χαρίτος, *Το χρονικό της Σχολής των Καλογραιών του Βόλου*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001. Πρόκειται για μια μονογραφία για το σχολείο των καλογραιών του τάγματος του Α. Ιωσήφ της Εμφάνισης (Saint Joseph de l'Apparition) στο Βόλο, ενός από τα σημαντικότερα γυναικεία εκπαιδευτικά τάγματα που διατηρεί έως σήμερα τρία σχολεία στον ελληνικό χώρο (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Βόλος). Φ. Κλαδάκη-Μεμενλή-Θ. Φρέρης, *Από την εκπαιδευτική ιστορία της Ρόδου*, Σύρος, Εκδόσεις Δήμου Ροδίων, 2002. Πρόκειται για μια λεπτομερή περιγραφή της καθολικής εκπαίδευσης στη Ρόδο.

3. Το πρώτο καθολικό σχολείο που ιδρύεται στην Αθήνα είναι ο Α. Διονύσιος (St Den-nis) το 1838 γνωστό σήμερα ως Λεόντειο Λύκειο. Το σχολείο αυτό όμως τελεί αρχικά υπό την επίβλεψη της καθολικής εκκλησίας της Ελλάδας και ανατίθεται το 1907 στη διεύθυνση των Μαριανών αδερφών (Frères Maristes) όπου και παραμένει μέχρι και σήμερα.

4. Καθολική εκπαίδευση παρατηρείται βέβαια στον Ελλαδικό χώρο ήδη από το 17^ο αιώνα στα νησιά των Κυκλάδων από το τάγμα των Ουρσουλινών (Ursulines) καθώς και κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε διάφορες πόλεις από διαφορετικά καθολικά τάγματα. Στη μελέτη μας εξετάζουμε την ξένη εκπαίδευση μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους.

ενταγμένα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, αλλά με ιδιαίτερα πάντα διακριτό και τον αρχικό τους χαρακτήρα.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η προτεσταντική εκπαίδευση αν και απέτυχε να εδραιωθεί, άφησε έντονα το στίγμα της στη συλλογική συνείδηση, ενώ η καθολική εκπαίδευση που είχε μια πορεία ανθεκτική στο χρόνο πέρασε στο λυκόφως της ιστορικής έρευνας.

Η βασική εξήγηση είναι ότι οι προτεστάντες που δραστηριοποιήθηκαν στον ελλαδικό χώρο, ανέπτυξαν μια έντονη δράση και συνέδεσαν την προσωπική τους μοίρα με αυτή του νεαρού ελληνικού κράτους καταλαμβάνοντας συχνά και σημαντικές θέσεις στο κρατικό μηχανισμό. Ο αμερικάνος Jonas King αν και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στην Ελλάδα αναπτύσσοντας έντονη εκπαιδευτική δράση, καταδικάστηκε για προσηλυτισμό και διατάχτηκε η απέλασή του. Πέθανε το 1869 φτωχός και ξεχασμένος. Ο γερμανός Ludwig Korck έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία ενός από τα πιο επιτυχημένα προτεσταντικά σχολεία του « Φιλελληνικού Παιδαγωγείου» στη Σύρο. Το 1834 με τη συνδρομή του αντιβασιλέα Maurer ανέλαβε Γενικός διευθυντής των Δημόσιων Σχολείων, καθώς και διευθυντής του νεοσύστατου στο Ναύπλιο Διδασκαλείου. Ένα χρόνο αργότερα θα εξαναγκαστεί σε παραίτηση υπό το βάρος των αντιδράσεων στο πρόσωπο του. Ο Fr. Hildner, ο γερμανός ιεραπόστολος ο οποίος συνέδεσε την παρουσία του στην Ελλάδα με την πενήντάχρονη διαδρομή του Φιλελληνικού εκπαιδευτηρίου, αλλά και την πρόοδο εν γένει της εκπαίδευσης στο νησί της Σύρου, υπέστη διώξεις και αναγκάστηκε να διακόψει τρεις φορές τη λειτουργία του σχολείου του, πριν το οριστικό του κλείσιμο το 1878. Ακόμα και το δημοφιλές σε υψηλούς και κυβερνητικούς κύκλους ζεύγος των αμερικανών ιεραποστόλων Hill, στο σχολείο των οποίων φοιτούσαν μαθήτρίες υπότροφες του Ελληνικού κράτους, υπέστη διώξεις⁵.

Η προτεσταντική εκπαίδευση γνώρισε ακμή και παρακμή και δέχτηκε έντονη κριτική. Η επανεκτίμηση και επαναθεώρηση του έργου των προτεσταντών αποτελεί μια δικαιότερη προσέγγιση από αυτή που υπήρχε παλαιότερα σχετικά με το έργο αυτών των πρωτοπόρων συχνά της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τη R. Severis, οι προτεστάντες ιεραπόστολοι, πέρασαν πολλά χρόνια της ζωής τους στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής θυσιάζοντάς την συχνά, δουλεύοντας αφοσιωμένα στο τομέα της παιδείας με μάλλον αμφίβολα αποτελέσματα, κυρίως διότι ποτέ δεν κατάλαβαν τον πολυσήμαντο ρόλο που διαδραμάτιζε η Ορθόδοξη Εκκλησία στη ζωή των κατοίκων αυτών των περιοχών⁶.

5. Σχετικά με τους King και Hill βλ. τα αντίστοιχα κεφάλαια σε Θαναηλάκη και Παπαγεωργίου ό.π. Για τους Hildner και Korck βλ. Α. Συμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα: Η περίπτωση του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου Σύρου (1830-1877)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2002.

6. R. Severis, (éd.), *The diaries of Lorenzo Warriner Pease 1834-1839. An Ameri-*

Από την άλλη μεριά, η περίπτωση της καθολικής εκπαίδευσης, παρά τις κάποιες φαινομενικές ομοιότητες, είναι διαφορετική. Τα καθολικά τάγματα υπό την ισχυρή προστασία της Γαλλίας, όπως αυτή είχε κατοχυρωθεί από το τρίτο πρωτόκολλο της ανεξαρτησίας το 1830, δεν ήρθαν στον εκπαιδευτικό χώρο έχοντας τους ίδιους στόχους με τους προτεστάντες. Οι τελευταίοι, πρεσβεύοντας τη γραμμική πορεία της ιστορίας, πίστευαν στην υψηλή θέση που κατείχαν στη σκάλα του πολιτισμού. Κάτω από αυτό το πρίσμα οι προτεστάντες θεωρούσαν ότι είχαν ως καθήκον το «διαφωτισμό» των Ελλήνων και την επαφή τους με την ευαγγελική αλήθεια. Η στάση τους αυτή θεωρήθηκε ως προσηλυτιστική και πυροδότησε σειρά αντιδράσεων.

Αντίθετα, τα καθολικά τάγματα δεν είχαν ως αντικειμενικό σκοπό την εύρεση ενός νέου ακροατηρίου, αλλά την κατοχύρωση του ήδη υπάρχοντος, δηλαδή την εκπαίδευση της καθολικής κοινότητας. Αν στα νησιά των Κυκλάδων υπήρχε ήδη μια τέτοια υποδομή, η έλευση του Όθωνα στην Αθήνα και της μεγάλης σε αριθμό αυλής του βρήκε την πρωτεύουσα απροετοίμαστη για αυτό το γεγονός⁷. Εκτός από το σχολείο της καθολικής εκκλησίας στο οποίο έγινε αναφορά, μια σειρά καθολικών ταγμάτων δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο χώρο της πρωτεύουσας. Οι αδελφές του τάγματος του Α. Ιωσήφ της Εμφανίσεως ιδρύουν σχολεία σε Αθήνα και Πειραιά το 1856 και 1859 αντίστοιχα, ενώ οι Σαλεσιανοί αδερφοί ίδρυσαν το 1891 σχολείο στον Πειραιά με την ονομασία «Α. Παύλος», η διεύθυνση του οποίου το 1926 περνάει στους Λασαλιανούς και συνεχίζει τη λειτουργία του μέχρι σήμερα. Αυτά αποτελούν τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα στους τομείς της γυναικείας και αντρικής εκπαίδευσης αντίστοιχα. Οι Ουρσουλίνες με πλούσια εκπαιδευτική δράση στις Κυκλάδες ιδρύουν σχολείο στην Αθήνα τον 20^ο αιώνα.

Από τη μια μεριά η « μοναστηριακού » τύπου εκπαίδευση των καθολικών σχολειών, όσον αφορά τα κορίτσια κυρίως, που προωθούσε την καθηγητική αυθεντία και την αυστηρά προσδιορισμένη εκπαίδευση, απόρροια των «οδηγών» που διέθετε κάθε τάγμα με εκπαιδευτικούς κανόνες, ταίριαζε πιο πολύ στις κυρίαρχες ιδεολογικές τάσεις της ελληνικής κοινωνίας γύρω από την εκπαίδευση και ερχόταν σε αντίθεση με την « οικογενειακού » τύπου εκπαίδευση των προτεστάντων, η οποία συχνά προκαλούσε αντιδράσεις⁸. Επιπλέον, η γαλλική προέλευση

can missionary in Cyprus and his travels in the Holy Land, Asia Minor and Greece., Aldershot-Burlington, Ashgate, 2002.

7. Για μια ευλόγητη ιστορία της καθολικής κοινότητας στην Ελλάδα βλ. Ch. Frazee, « Catholics » στο R.Clogg (ed.), *Minorities in Greece. Aspects of a plural society*, London, Hurst and Company, 2002.

8. Για τις διαφορές στην προτεσταντικού και καθολικού τύπου εκπαίδευσης των κοριτσιών βλ. το άρθρο της Ch. de Bellaigue, « Behind the School Walls: The School Com-

των ταγμάτων προϋδέαζε θετικά πολλές οικογένειες για το επίπεδο της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα καθολικά σχολεία λόγω της παράδοσης αυτής της χώρας σ' αυτού του τύπου παιδείας. Τέλος, το μεγάλο κενό που κάλυπταν κυρίως στο χώρο της γυναικείας εκπαίδευσης τα εν λόγω σχολεία, τα κατέστησαν δημοφιλή και στις ορθόδοξες οικογένειες.

Απ' την άλλη μεριά η κρίση των ελληνογαλλικών σχέσεων τη δεκαετία του 1850 με αποκορύφωμα τον αποκλεισμό του λιμανιού του Πειραιά από γαλλικά πλοία, η έντονη θρησκευτική αναβίωση που σημειώθηκε στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας αυτή τη δεκαετία με αποκορύφωμα λαϊκόθρησκευτικά κινήματα όπως αυτό του Παπουλάκου ή ο αφορισμός του Λασκαράτου, καθώς και της συστηματικής άρνησης των σχολείων να εντάξουν στο πρόγραμμά τους το μάθημα της ορθόδοξης κατήχησης συμμορφούμενα με τους εκπαιδευτικούς νόμους της εποχής, τα οδήγησε σε ρήξη με τις πολιτικές αρχές. Η ρήξη αυτή που τροφοδοτήθηκε και από πολιτικούς ομοιοφυςμούς οδήγησε σε κλείσιμο καθολικών σχολείων, όπως στην περίπτωση των σχολείων του τάγματος του Α. Ιωσήφ, ή σε διώξεις όπως στην περίπτωση των καθολικών σχολείων της Κέρκυρας. Μια λύση που συχνά δινόταν σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν η απαγόρευση που επιβαλλόταν στα καθολικά σχολεία να δέχονται ορθόδοξους μαθητές.

Παρ' όλα αυτά τα καθολικά σχολεία κατάφεραν να συνεχίσουν τη λειτουργία τους μέχρι και σήμερα χάρη κυρίως σε τρεις λόγους:

Την ύπαρξη μιας σταθερής μαθητικής βάσης, αυτής της καθολικής κοινότητας που στελέχωνε τα σχολεία και τα τροφοδοτούσε με μαθητές.

Την άρρηκτη σύνδεση των γυναικείων εκπαιδευτικών ταγμάτων κυρίως με τη γέννηση, διαμόρφωση και την εξέλιξη της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα για έναν σχεδόν αιώνα.

Τέλος, την σταδιακή «ελληνοποίηση» των σχολείων αυτών. Η ένταξη ελληνίδων καλογραιών και μοναχών (*sœurs-frères*) από περιοχές με έντονο καθολικό στοιχείο τόνωσε και ανανέωσε τη λειτουργία αυτών των σχολείων, σε αντίθεση με τα προτεσταντικά των οποίων ο θάνατος των ιδρυτών τους σήμαινε ουσιαστικά και το δικό τους τέλος. Επιπλέον, η προσαρμογή της διδασκαλίας των σχολείων σε βασικά ιδεολογήματα που γαλούχησαν την ελληνική κοινωνία, όπως αυτό της ελληνοχριστιανικής αγωγής, είναι δυο βασικές ενδείξεις αυτής της διαισθητικής «ελληνοποίησης» που συνετέλεσε στην προσαρμογή, στην καθιέρωση και στην αντοχή των καθολικών σχολείων στο χρόνο.

Η παράλληλη πορεία των ξένων σχολείων στην Ελλάδα θα μπορούσε να έχει ως απόβλητο την κοινή τους συνεισφορά:

Την ίδρυση καταρχάς δεκάδων σχολείων στο πλαίσιο ενός νεαρού κράτους,

που σε πολλές περιπτώσεις αδυνατούσε ν' ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του σ' αυτόν τον τομέα.

Την εισαγωγή μιας εκπαίδευσης βασισμένης σε συγκεκριμένους κανόνες διαποτισμένους από ένα συντηρητικό πνεύμα μεν, αλλά που οριοθετούσαν μια συστηματική και στοχευμένη διδασκαλία δε.

Τέλος, με τα σχολεία τους οι ξένες αποστολές προώθησαν την είσοδο χιλιάδων παιδιών, κυρίως κοριτσιών, στις σχολικές τάξεις αλλάζοντας συχνά τη μοίρα που η κοινωνική πραγματικότητα της εποχής τους επεφύλασσε.